

УДК 341.231.14(477)

О.А. МІРОШНИЧЕНКО, канд. юрид. наук, доц., Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: права людини, Європейський суд з прав людини, практика суду, Європейська конвенція з прав людини

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі за текстом – Конвенція) 17.07.1997 року, а вже 11.09.1997 року вона набула чинності для України [1]. При цьому на міжнародному рівні Конвенція набула чинності 03.09.1953 року. Таким чином, Україна приєдналась до міжнародного документу, який діяв вже 44 роки на території Європи. Після ратифікації Конвенція стала частиною національного законодавства України й має застосовуватися нарівні з іншими нормативно-правовими актами, а рішення Європейського суду з прав людини підлягають прямому виконанню на національному рівні. Це також, зрозуміло, стосується і Протоколів¹ до Конвенції, призначення яких полягає у внесенні змін до первісного тексту Конвенції та, без яких, відповідно, деякі норми Конвенції² втрачають своє правове значення. Зазначена

¹ На сьогодні Україна ратифікувала 14 Протоколів до Конвенції.

² В якості прикладу: Частина 1 Статті 2 Конвенції повністю змінена Протоколами № 6 та № 13, через що у всіх державах-учасниках було скасовано смертну кару (крім, наприклад, Російської Федерації).

теза не має іншого значення, не потребує доведення та має розумітися однозначно, як на теоретичному так і на практичному рівні.

При цьому, не зважаючи на те, що в темі прав людини (у ракурсі Європейського суду з прав людини) постійно працюють такі відомі українські міжнародники, як Г. Анцелевич, М. Баймуратов, М. Буроменський, А. Бущенко, В. Денисов, А. Дмитрієв, О. Мережко, М. Микієвич, В. Паліюка, П. Рабінович, Н. Раданович, С. Шевчук, необхідно відмити, що тема залишається досить актуальною на сьогоднішній день.

Актуальність статті обґрунтовується навіть тим «першим місцем», яке займає Україна серед інших 47 держав-учасниць за кількістю індивідуальних скарг за період з січня по березень 2014 року [2]. При цьому, необхідно враховувати, що Україна майже завжди була у трійці лідерів, серед таких держав, як Російська Федерація, Туреччина та Італія.

Виходячи з цього, метою статті є необхідність проаналізувати практичне застосування Конвенції та Протоколів до неї на національному рівні. Ми вважаємо, що саме з практики можна дійти висновку, чому в Україні на такому низькому рівні захищаються права людини, що громадяни (в більшості випадках) вимушені звертатися до міжнародних інституцій за захистом своїх прав.

Так, в Україні Конвенція має такий же статус, як і інші законодавчі акти, тобто є частиною національного законодавства України згідно із положенням статті 9 Конституції, яка проголошує, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [3].

Крім того, з огляду на частину першу статті 22 Конституції України, яка визначає, що «права і свободи людини й громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [3], є всі підстави стверджувати, що у випадку, коли гарантії прав людини, що за-

фіксовані у Конвенції, з тієї чи іншої причини залишилися неповними у Конституції України, пріоритет набувають саме Конвенція та практика Європейського суду.

Відповідно, при колізії норм національного законодавства України та Конвенції пріоритетному застосуванню підлягають саме норми Конвенції як міжнародного договору. На користь цієї позиції можна навести і той аргумент, що в міжнародному публічному праві діє один із основоположних принципів – це *принцип добросовісного виконання державою своїх міжнародних зобов'язань*. Цей принцип, закріплений у статті 26 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» 1969 р. (ратифікована Україною 14.05.1986 р.), де зазначено, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» (*pacta sunt servanda*)» [4]. В подальшому був зафіксований у статті 8 Конституцією України та у статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» 29.06.2004 р., якою прямо визначається: «...якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» [5].

При цьому, незнання та нерозуміння положень («духу») Конвенції та практики Європейського суду стає основною перешкодою у застосуванні останньої при вирішенні спорів суддями національних судів. Ця ситуація не змінилась на краще навіть після прийняття в 2006 році спеціального закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6].

Так, відповідно до статті 2, 17 зазначеного закону національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. Варто наголосити, що фактично це означає, що практика Європейського суду стосовно інших

країн є обов'язковою для застосування суддями національних судів при вирішенні спорів.

Повертаючись до практики застосування Конвенції, Протоколів до неї та виконання рішень Європейського суду з прав людини, слід зазначити, що в Україні діє сьогодні електронна система «Єдиний державний реєстр судових рішень» [7]. На 11.04.2014 року у системі зареєстровано 36966988 судових рішень, при цьому під час пошуку за пошуковим словом «європейської конвенції»³ база видає 333710 судових рішень, тобто лише 0,9 відсотків судових рішень України містять посилання на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому часто зустрічаються, на жаль, рішення судів України, з яких стає зрозуміло, що теорія та практика дуже різняться. Так, у суддів не має усталеного розуміння того, що Конвенція є джерелом права в Україні, що передбачено ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: *Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права*. В якості прикладу не можна не привести Ухвалу (іменем України) у справі за позовом Громадянина України до Пенсійного фонду України в Московському районі м. Харкова про визнання бездіяльності УПФУ в Московському районі м. Харкова щодо перерахунку пенсії (справа № 2027/18961/2012). Так, Громадянин України просить захистити права людини, посилаючись на Протокол № 1 та Протокол № 12 до Конвенції. Результат звернення до суду – відмовити у відкритті провадження за адміністративним позовом, тому що «вимоги щодо відповідності рішення органу державної влади Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод належить до компетенції Європейського суду» [8].

³ Так, саме у такому падежу, тому що пошук відбувається виключно за словом повністю, тобто система сама не вміє розпізнавати падежі.

Далі, згідно, «Щорічного звіту про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2013 році» [9], на виконання рішень Європейського суду з державного бюджету було сплачено 84980000,2 грн. Зрозуміло, що зазначена цифра складається із сум відшкодування за порушення прав людини та моральної шкоди. Ця цифра свідчить також про те, що державними органами України (судом, прокуратурою, міліцією, виконавчою службою та іншими) систематично порушуються норми Конвенції та права людини, і, на даний час, мова не йде про якість «покращення» у цій сфері.

І в якості висновків можна звернутися знову до ч.5 ст.9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яка передбачає саме обов'язок Органу представництва України⁴ виступати позивачем у справах про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування на підставі рішення Європейського суду з прав людини. Зазначений орган зобов'язаний протягом шести місяців звернутися до суду з відповідним позовом.

Виходячи із зазначеного вище можна зробити висновки, що застосування на практиці ч.5 ст.9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», тобто, стягнення сум коштів із винних осіб (державних службовців), дозволить:

1. Значно зменшити навантаження на Державний бюджет України (який наповнюється за рахунок внесків платників податків);

2. Замислитися кожного державного службовця щодо належного виконання ним його обов'язків.

⁴ Цей обов'язок покладено на Департамент судової роботи Міністерства юстиції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» : від 17.07.1997 р., № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.

2. Статистика кількості справ, які розглядає Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2014_BIL.pdf.

3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118.

5. Закону України «Про міжнародні договори України» : від 29.06.2004 р., № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

6. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : від 23.02.2006 р., № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

7. Електронна система «Єдиний державний реєстр судових рішень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>.

8. Електронна система «Єдиний державний реєстр судових рішень», справа № 2027/18961/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27623210>.

9. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2013 році

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: | <http://www.minjust.gov.ua/9329>.

Мірошніченко О. А. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні / О. А. Мірошніченко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 369–372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_64.pdf

Поставлені і розглянуті питання щодо практичного застосування Конвенції та Протоколів до неї на національному рівні в Україні. Встановлено, що Конвенція з прав людини є частиною національного законодавства. Однак, на практиці Конвенція разом із Протоколами застосовується дуже рідко або некоректно, що призводить до порушення прав людини. Зроблено висновок, що національне законодавство містить необхідний механізм (ч.5 ст.9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») реального впливу безпосередньо на конкретного державного службовця, порушення яким Конвенції було встановлено Європейським судом з прав людини.

Мірошніченко О.А. Теория и практика применения Конвенции о защите прав человека и основных свобод и выполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине

Поставлены и рассмотрены вопросы практического применения Конвенции и Протоколов к ней на национальном уровне в Украине. Установлено, что Конвенция по правам человека является частью национального законодательства. Однако, на практике Конвенция вместе с Протоколами применяется либо очень редко, либо некорректно, что приводит к нарушению прав человека. Сделан вывод, что национальное законодательство содержит необходимый механизм (ч.5 ст.9 Закона Украины «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека») реального воздействия непосредственно на конкретного государственного служащего, нарушение которым Конвенции было установлено Европейским судом по правам человека.

Miroshnychenko O.A. Theory and Practice of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Implementation of Decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine

Raised and considered the practical application of the Convention and its Protocols at the national level in Ukraine. Thus, it was concluded that the Convention on Human Rights is part of the national legislation. However, in practice, together with the Convention or the protocols were used very rarely, or incorrectly, resulting in the violation of human rights. Also the national law provides the necessary mechanism (part 5 of art.9 of the Law of Ukraine «On the application of the decisions and practices of the European Court of Human Rights») was concluded that the real impact directly on the specific public official, a violation of the Convention which was established by the European Court of human rights.